

LUND UNIVERSITY

Runstenshögen i Lund – ett bortglömt minnesmärke

Wienberg, Jes

Published in:
ALE

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2018). Runstenshögen i Lund – ett bortglömt minnesmärke. *ALE*, 2018(1), 1-9.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Runstenshögen i Lund – ett bortglömt minnesmärke

Av Jes Wienberg

Professor, historisk arkeologi, Lunds universitet

Bakom »Meteorit» från 2017, som invigdes vid Universitetsplatsen i Lund för att markera 350-årsjubileet för universitetet, finns ett annat lite bortglömt minnesmärke, nämligen Runstenshögen, som många tror är en gravhög från vikingatiden. Minnesmärket består av en jordhög omgiven av sex runstenar och den har en komplicerad historia. Minnesmärket är konstruerat av stenar från tidigare monument; stenarna är hämtade i Gårdstånga, Norra Nöbbelöv, Skivarp, Valleberga och Vallkärra. Runstenarna har flyttats flera gånger innan de hamnade just här. Före 1957 stod en stor runsten på toppen av högen, Lundagårdsstenen, men den är nu tillbaka på Helgonabacken i Lund, där den en gång upptäcktes, placerad på universitetsbiblioteket. Och syftet med minnesmärket, att markera universitetets 200-årsjubileum 1868, är sedan länge bortglömt. Minnesmärket används istället i nya sammanhang, som plats för picknick, av turister, i studenternas nollningslekar, under Lundakarnevalen och i samband med utbildningen av studenter i arkeologi.

Bakom meteoriten

En svart meteorit med ett avtryck av ett gyllene lejon landade i oktober 2017 på universitetsplatsen i Lund (fig. 1). Just »Meteorit» kallas det nya minnesmärket, som skall markera Lunds universitets 350-årsjubileum, där »stenen» av brons syftar till en meteorit som slog ned i Ekeby i Skåne 1939 – och lejonet syftar till universitetets sigill sedan 1668, där lejonet med boken och svärdet ständigt är beredd till bådadara.

Universitet är i många fall omgivna av monument och minnesmärken, som skall vittna om deras höga ålder och många framstående forskare. Ingången till Köpenhamns universitets huvudbyggnad flankeras således av sex byster med fysikern Niels Bohr som den mest kända. Mitt framför Uppsala universitets huvudbyggnad står en staty av Erik Gustaf Geijer – och i parken finns inte mindre än nio runstenar.

Också Universitetshuset i Lund är kringgårdat av ett antal minnesmärken. Mitt på Universitetsplatsen reser sig en hög fontän

från 1888, där en pojke blåser i ett ymnighetshorn. Byster av namnkunniga professorer har tillkommit efter hand – Sven Nilsson 1902 söder om Universitetshuset samt Kilian Stobæus, Anders Jahan Retzius och Sven

Fig. 1. Meteorit med Runstenshögen i bakgrunden; minnesmärket är skulpterat av Charlotte Gyllenhammar. Foto: Jes Wienberg, okt. 2017.

Fig. 2. Runstenshögen och Sven Lagerbrings byst vid Universitetsplatsen i Lund. Foto: Jes Wienberg, mars 2014.

Lagerbring 1906–07 i periferin av Universitetsplatsen. Vid universitetets 250-årsjubileum 1918 restes Axel Ebbes stensulptur »Mannen som bryter sig ur klippan», en gåva av Lunds stad. Och så finns ett minnesmärke med runstenar bakom Meteoriten, äldre än de andra minnesmärkena och även det uppfört inför ett jubileum (fig. 2).

Jubileum och minnesmärke 1868

Universitetet firade sitt 200-årsjubileum 1868. I samband med jubileet skänkte den nybildade »Föreningen för Skånes fornminnen och historia» ett minnesmärke till universitetet, som har gått under flera namn: Runhögen, Runstenshögen och Runstenskullen. Föreningen, som etablerades 1865, ändrade senare namn till »De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening»,

som återupplivad ger ut tidskriften *Ale* sedan 1961.¹

Runstenshögen tillkom i en tid av romantiskt vurmande för det fornnordiska, för den lokala historien, för nationen och även för det skandinaviska, där vikingen var en gemensam nämnare. Initiativet till minnesmärket togs av föreningens sekreterare, historikern Martin Weibull, på ett möte redan 1866. Syftet med minnesmärket var att hylla Lunds universitet vid dess jubileum och att skydda runstenarna: »söka samla alla sådane runstenar inom de skånska landskapen, hvilka redan rubbade från sina ursprungliga platser, der och hvar nu stode utsatta för fara att lida skada eller för att rent av förkommas».²

Det måste noteras, att när minnesmärket uppfördes var det i hörnet av den Gamla Botaniska trädgården, som var lokaliserad norr om Kungshuset, alltså där Universitetsplatsen

Fig. 3. Runstenshögen i Gamla Botaniska trädgården i Lund. Träsnitt efter teckning av G. Emil Libert. Tryckt i *Illustreret Tidende* årg. 11, nr. 556, 22 maj 1870, s. 293.

nu finns. Kungshuset var då universitetets huvudbyggnad och här inhystes Historiska museet, varför minnesmärket uppfattades som ett »fyllnadstillägg» till museets samlingar.

Museum av runstenar

I den danska veckotidningen *Illustreret Tidende* presenterades 1870 den nya anläggningen som ett »Museum af Runestene» (fig. 3). Tidningen uppmanade besökare att bidra till läsningen av runinskrifterna genom att avteckna eller kopiera stenarnas texter med gipsavgjutningar eller pappersavtryck.³ En kort tid senare finns även ett fotografi, som visar högen, och där muren längs Sandgatan, som avgränsade Gamla Botaniska trädgården, ännu fanns på plats (fig. 4).

Fig. 4. Runstenshögen med Lundagårdsstenen. Fotograferad under perioden 1868–77, Historiska museet i Lund.

Minnesmärket utformades ursprungligen som en gravhög med sex vikingatida runstenar från Skåne. På toppen av högen sattes Lundagårdsstenen, som redan fanns i staden, och längs foten fem stenar insamlade i Skåne – två stenar från Gårdstånga samt en från respektive Skivarp, Vallkärra och Örja.

Lundagårdsstenen upptäcktes på 1680-talet i ruinerna av Allhelgonaklostret på Helgonabacken. Senast 1751 flyttades stenen ner i Lundagård, där den låg i tre delar framför ingången till Kungshuset, som då fungerade som universitetets huvudbyggnad. Lundagårdsstenen har ursprungligen ingått i ett monument med flera stenar, kanske en skeppssättning eller ett monument som det i Västra Strö eller det delvis förstörda från Hunnestad, nu på Kulturen, där stenar med och utan text och bilder samsas. Lundagårdsstenen bär inskriften »Torgisl, son av Esge Björnsson, reste dessa stenar efter sina båda bröder, Olof och Ottar, goda landmän». Texten ramas in av fyra små kors och stenen är smyckad med bilder – en mask samt ytterligare en mask omgiven av två motställda djur, beväpnade med sköldar och svärd; masken omgiven av djur föreställer troligen Odin och bröderna Olof och Ottar som »ulfhedningar». Runstenen tillhör övergångstiden mellan hedendom och kristendom och kan dateras till årtiondena omkring år 1000, alltså tiden för etableringen av staden Lund.⁴

Två runstenar hittades av Nils Gustaf Bruzelius i kyrkogårdsmuren i Gårdstånga 1867. Inskriften på den första lyder »...usti och Gunnar reste stenar dessa efter kn.. och ..björn, kamraterna sina. Dessa kämpar voro vida kända i viking.»⁵ Stenen är således en av de få, som faktiskt nämner begreppet viking i samtiden. Den andra har inskriften »Asser satte dessa stenar efter Tobbe.»⁶

Runstenen från Skivarp hittades i kyrkogårdsmuren på 1800-talet. Den sprängdes i tre delar och återanvändes dels i en trappa,

dels i en skorsten, men sattes ihop igen av Bruzelius 1864 och kom därnäst till Runstenshögen. Inskriften lyder »Tomme reste sten denna efter ??, kamraten sin.»⁷

Runstenen från Vallkärra är känd sedan 1627 och det berättas, att en bonde som hade flyttat stenen blev hemsökt. Inskriften lyder »Tova reste stenar dessa efter Gammal, bonde sin, och Asser sonen hans.»⁸

Runstenen från Örja upptäcktes i kyrkomuren vid en ombyggnad 1867. Inskriften lyder »Står efter firi, Åses son(?)...»⁹

För övrigt, nära Runstenshögen stod från början även två gravstenar. Den ena var en tidig romansk gravsten från Allhelgonaklostret. Den försvann från högen, men återfanns på Kapitelhusets tomt 1927 och är nu utställd på Historiska museet i Lund.¹⁰

Universitetsplats i omvandling

Platsen, där Runstenshögen uppfördes, var i snabb omvandling från mitten av 1800-talet. Akademiska föreningen var klar 1851 (utvidgades 1909–11). Anatomen strax norr om Runstenskullen tillkom 1853 och har sedan dess varit hem för olika verksamheter – anatomi (1853–97), geologi (1897–1930), teologi (1930–93), arkeologi (1994–2014) och därefter lönekontor. Botaniska trädgården flyttade 1862 till ett område öster om staden, där den finns idag, och den gamla trädgården blev park. 1868, alltså samma år som Runstenshögen tillkom, inrättades det gamla orangeriet som skulptursal, och en sommarrestaurang byggdes. Under de följande årtiondena togs murarna bort kring den Gamla Botaniska trädgården; muren i öster längs Sandgatan och intill högen revs således 1878. En ny universitetsplats planerades av arkitekten Helgo Zettervall. Platsen inramades i söder av Kungshuset (ombyggt 1877–79), i väster av Universitetshuset (1878–82), i norr av Palaestra et Odeum (1883), som ersatte

orangeriet samt av Anatomiska institutionen (1853). Från att ha gömts bakom en mur, i ett område enbart för akademiska medborgare, kom Runstenshögen att ingå i ett öppet geometriskt rum med fontänen i centrum och så småningom byster av kända akademiker i periferin. Och kontakten med Historiska museet förändrades, när museet 1882 flyttade till Universitetshuset, 1908–10 tillbaka till Kungshuset och 1918 till den nuvarande museibyggnaden vid Kraftstorg.¹¹

Läraren Ehrenfried Neander minns på sina äldre dagar tiden som student, när Runstenshögen skulle anläggas samtidigt med att arbeten pågick för den nya Universitetsplatsen:

»Så kom arkitekten, och byggfolket ryckte in, och platsen planerades. I samme veva hade Anatomiens källare överbefolkats av råttor, för vilka 'Cato major' en vacker dag satt gift med det lysande resultat, att han kunde rada upp råttor över hela gårdsplatsen. När professor Naumann kom och fick se denna abundance de richesse, gav han med ett 'fi tusan' order att tillintetgöra den. Det hände sig så lägligt, att man just den dagen höll på att lägga upp 'ättehögen' vid Anatomicums gavel. Cato passade på och tömde en stor videokorg med råttor på platsen, högen kastades upp över dem, och i tidens fullbordan restes runstenen på dess topp.»¹²

Minnesmärke i omvandling

Runstenshögen har även den förändrats flera gånger, då två nya runstenar har tillkommit, medan två andra har tagits bort. Den första förändringen skedde när runstenen från Örja behövde skyddas mot vädret och därför flyttades inomhus i museet i Kungshuset 1876;¹³ idag finns den i Domkyrkomuseets källare.

Den andra förändringen var, när en runsten från Norra Nöbbelöv flyttades till högen 1901. Runstenen hade noterats i kyrkogårdsmuren 1739, men flyttades omkring 1775 till gränsen mellan Norra Nöbbelöv och Fjellie, sedan 1875 till prästgården i Fjellie och därifrån till Lund. Inskriften lyder »Tue reste sten denna efter Omun, sin kamrat...»¹⁴

Den tredje förändringen skedde vid samma tid, då runstenen från Valleberga DR 337 restes vid högen. Enligt fotografier i Per Bagges samling i Lunds universitetsbibliotek, fanns stenen inte vid högen 1899, men när Bagge fotograferade Universitetsplatsen i snö 1901, var den på plats (fig. 5). Stenen hade hittats i två delar på 1700-talet. Delarna försvann åt var sitt håll, men kunde återföras av Bruzelius 1869. Stenen bär ett kors och inskriften lyder »Sven och Torgot gjorde kumler dessa efter Manne och Svenne. Gud hjälpe själen deras väl; men de ligger i Lon-

Fig. 5. Runstenshögen vid Universitetsplatsen. Foto: Per Bagge, 1901, Universitetsbiblioteket i Lund.

Fig. 6. Lundagårdsstenen med mask och vargar uppmålad. Färg och foto: Ivar Lindquist, Lunds universitetsbibliotek, troligen 1953.

don.»¹⁵ Ortnamnet »Luntunum» tolkas antingen som London i England eller mera tveksamt som Lund i Skåne; städerna hade i samtiden liknande namn.¹⁶

Den fjärde och hittills sista förändringen var 1957, när Lundagårdsstenen flyttades till Universitetsbiblioteket, där den fortfarande är rest i förhallen. Stenen flyttades efter en ombyggnad och utvidgning av biblioteket. Stenen kom »hem» till Helgonabacken som bibliotekets äldsta, största och tyngsta dokument – dock inte till utlån.¹⁷

Runstenar i fokus

Runstenshögens stenar har fått uppmärksamhet i samband med besök av runologer, ritare och fotografer. Runstenshögens stenar har

Fig. 7. Vallkärrastenen vid Runstenshögen med inskriften »Tova reste stenar dessa efter Gammal, bonde sin, och Asser sonen hans.» Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet i Köpenhamn, mars 2015.

presenterats i centrala verk om runstenar, i historiska översikter för Skåne och i böcker om Lund och universitetet. Runstenarna ritades således av J. Magnus Petersen från Nationalmuseet i Köpenhamn 1876 för att publiceras i *De danske Runemindesmærker*.¹⁸ Filologen Ivar Lindquist lät uppmåla och avfotografera Lundagårdsstenen 1930 till *Skånelands historia*.¹⁹ Lindquist hade även en kampanj 1953, där han restaurerade en av stenarna från Gårdstånga och lät uppmåla Lundagårdsstenen (fig. 6) och andra runstenar i Lund i en färgskala inspirerad av Bayeauxtapeten.²⁰ Den danske runologen Erik Moltke undersökte, fotograferade och ritade upp stenarna 1932 inför publicering i *Danmarks Runeindskrifter*.²¹ Och senast 2015 fotograferades Runstenshögens stenar med konstljus efter mörkrets inbrott (fig. 7) för återgivning i det nya standardverket *Danmarks runesten*.²²

Bortglömt minnesmärke

1800-talets nationalromantik och skandinavism omvandlades snart till historia. Runstenshögens ursprungliga funktion som minnesmärke glömdes bort. I ett 1900-tal präglad av framsteg och modernisering fanns inget som hindrade, att högens mest markanta sten kunde flyttas för att ingå i ett nytt sammanhang. Minnesmärket amputerades, tillsynes utan protest.

När inte turister eller familjer till gäststuderenter låter sig fotograferas vid runstenarna, fungerar högen i dag som lunchställe, som lekplats vid »nollning» av nya studenter, som del av Karnevalsområdet vart fjärde år – och som övningsområde för arkeologistudenternas utbildning i digital dokumentation (fig. 8).

Den österrikiske författaren Robert Musil

hävdade, att »det finns inget i världen så osynligt som ett minnesmärke» Musil 1936, s. 87.²³ För även om syftet med att resa ett minnesmärke är att just påkalla uppmärksamhet och skapa ett evigt minne, så fungerar det sällan som det var tänkt. Trots valet av varaktiga material som sten eller brons, så ignoreras eller glöms monumentets budskap snart bort med uppväxten av nya generationer. Då behövs minnesmärket inte längre, det blir »meningslöst». Minnesmärket blir »osynligt», kan monteras ned eller får ny aktualitet efter att ha flyttas till en annan plats. Även Meteorit kan komma att hamna i bakgrunden av nya initiativ.

Men kanske kan Runstenshögen få ny aktualitet som en påminnelse om en annan osynlighet eller frånvaro.²⁴ För sedan skulpturerna framför Universitetshuset förestäl-

Fig. 8. Stefan Lindgren från HumLab och Nicolo Dell'Unto från Institutionen för arkeologi och antikens historia utbildar arkeologistuderenter i digital dokumentation. Foto: Jes Wienberg, april 2012.

lande de fyra fakultetsmadammerna togs bort 1902 är Vallkärrastenenens Tova, med betydelsen 'den sköna' den enda kvinna som med visshet är representerad vid Universitetsplatsen.²⁵

Summary

In 2017 a monumental sculpture named Meteorit was officially inaugurated to mark the 350th jubilee of Lund University. An older monument, known as Runstenshögen (the Runic Stone Mound) is situated close to the Meteorit. Many believe that this is a burial mound dating back to the Viking Age. It is shaped like a mound surrounded by six runic stones and its history is complicated. The runic stones had been collected from different monumental sites, namely Gårdstånga, Nöbbelöv, Skivarp, Valleberga, and Vallåkra. They had actually been moved several times before being placed in the University Square. Prior to 1957 a huge runic stone was placed on top of the mound, the Lundagård Stone, but it has now been moved back to its original site on Helgonabacken in Lund. The original purpose of the mound and its runic stones was to mark the 200th jubilee of the university in 1868, but that has long been forgotten. Today it is used as a place for picnics, tourists, students' antics, festivities during the Lund Carnival and in connection with archaeological studies.

Noter

- ¹ Weibull 1966.
- ² Bruzelius & Weibull 1871, citat s. 147; Weibull 1966, s. 4ff.
- ³ *Illustreret Tidende* årg. 11, nr. 556, 22 maj 1870, s. 293f.
- ⁴ Wimmer 1904–05, s. 131ff; DR 314 med fig. 723–728; Wienberg 2016.
- ⁵ Wimmer 1904–05, s. 61ff; DR 330 med fig. 758–760; Enoksen 1999, s. 89f.
- ⁶ Wimmer 1904–05, s. 128ff; DR 331 med fig. 761–762; Enoksen 1999, s. 90f.

- ⁷ Wimmer 1904–05, s. 98ff; DR 270 med fig. 647–648; Enoksen 1999, s. 60.
- ⁸ Wimmer 1904–05, s. 102ff; DR 317 med fig. 732–733; Enoksen 1999, s. 84f.
- ⁹ Wimmer 1904–05, s. 5ff; DR 333 med fig. 765–766; Enoksen 1999, s. 91f.
- ¹⁰ Bruzelius & Weibull 1871, s. 151; Rydbeck 1932; Cinthio 2013, s. 64, nr. 153.
- ¹¹ Rydbeck 1943; Lasson & Törje 1970; Andersson *et al.* 1983, s. 17ff, 89ff, 200ff; Nilsson 1994; Larsson 2016.
- ¹² Neander 1929, s. 201.
- ¹³ Wimmer 1904–05, s. 5, DR 333.
- ¹⁴ Wimmer 1904–05, s. 85ff; DR 316 med fig. 730–731; Enoksen 1999, s. 84.
- ¹⁵ Wimmer 1904–05, s. 162ff; DR 337 med fig. 782–784, Enoksen 1999, s. 95ff.
- ¹⁶ Jfr. Carelli 2001, s. 64ff.
- ¹⁷ Wienberg 2016, s. 291ff.
- ¹⁸ Wimmer 1904–05, s. 7, 62f, 87, 99, 103, 129, 132f, 164.
- ¹⁹ Bolin 1930, s. 135, 141, 147.
- ²⁰ *Lunds Dagblad* 30 okt. 1953; *Sydsvenska Dagbladet* 30 okt. 1953.
- ²¹ Jacobsen & Moltke 1941–42.
- ²² Imer 2016, s. 2, 26, 203 (där runstenen från Vallkärra felaktigt placeras utanför Kulturen i Lund), 222, 234, 254.
- ²³ Musil 1936, s. 87.
- ²⁴ Jfr. Fagerström 2017.
- ²⁵ Tack till Bodil Petersson, Linnéuniversitetet i Kalmar, för språkgranskning.

Referenser

- Andersson, Inger & Ryding, Otto & Mårtensson, Anders W. 1983. *Lunds stadskärna. Bevaringsprogram, Krafts rote*. Lund.
- Bolin, Sture 1930. *Skånelands historia. Skildringar från tiden före försvenskningen*, 1. Lund.
- (Bruzelius, Nils Gustaf & Weibull, Martin) 1871. Runstenshögen i Lund. *Samlingar till Skånes historia, fornkonst och beskrifning* 1871, s. 147–151.
- Carelli, Peter 2001. Lunds äldsta kyrkogård – och förekomsten av ett senvikingatida dansk parocialsystem. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2000, s. 55–90.
- Cinthio, Hampus 2013. *Äldre kyrklig konst på Historiska museet i Lund. En katalog*. Lund.
- Enoksen, Lars-Magnar 1999. *Skånska runstenar*. Lund.
- Fagerström, Linda 2017. Lejonet hade gärna fått ryta lite högre. *Sydsvenskan* 25 okt. 2017.
- Illustreret Tidende* årg. 11, nr. 556, 22 maj 1870, s. 293f. Runstenene ved Lundagård.

- Imer Lisbeth M. 2016. *Danmarks Runesten. En fortælling*. København.
- Jacobsen, Lis & Moltke, Erik 1941–42. *Danmarks Runeindskrifter. Text-Atlas*. København. (förkortas DR)
- Larsson, Göran 2016. Kungshuset/ Lundagårdshuset. *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2016: 4, s. 2–9.
- Lasson, Urban & Törje, Axel 1970. *Universitetsplatsen i Lund*. Det gamla Lund 51, 1969. Lund.
- Lunds Dagblad* 30 okt. 1953: Universitetets runstenar renoverade av professor I. Lindquist.
- Musil, Robert 1936. Denkmale. *Nachlaß zu Lebzeiten*. Zürich. S. 87–93. (På engelska: *Monuments. Posthumous Papers of a Living Author*. New York 2006, s. 64–68.)
- Neander, Ehrenfrid 1929. *För sjuttio år sedan. Hågkomster från hemmet, skolan och universitetet*. Lund.
- Nilsson, Sten-Åke. *Universitetshuset i Lund*. Lund. (1. utg. 1982)
- Rydbeck, Monica 1932. En ålderdomlig gravsten från Allhelgonaklostret i Lund. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1932. K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Årsberättelse 1931–32, s. 24–28/ 234–238.
- Rydbeck, Otto 1943. Den arkeologiska forskningen och historiska museet vid Lunds universitet under tvåhundra år, 1735–1937. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1943. K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Årsberättelse 1942–1943, III, s. 1–129/ 165–293.
- Sydsvenska Dagbladet* 30 okt. 1953: Professorn som målar runstenar.
- Weibull, Jörgen 1966. De Skånska Landskapens Historiska och Arkeologiska Förening 1866–1966. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland* 1966: 2, s. 1–12.
- Wienberg, Jes 2016. Runsten på resa – Lundagårdsstenen från vikingatid till nutid. *Mellan slott och slag. Vänbok till Anders Ödman*. (Red.) Ingrid Gustin, Martin Hansson, Mats Roslund & Jes Wienberg. *Lund Studies in Historical Archaeology* 17. Lund 2016, s. 279–296.
- Wimmer, Ludvig F. A. 1904–05. *De danske Runemindermærker* III. Runestenene i Skåne og på Bornholm. København.